

שדה הקרב העתידי

במזרח התיכון

גבולותיה של ארץ-ישראל הולכים ונסגרים במערכים אורבניים צפופים, וגם היא עצמה הופכת במהירות למרחב עירוני אחד גדול. הדבר מחייב תורת לחימה חדשה, המדגישה הרבה יותר את פלטפורמות הלחימה האוויריות והימיות על חשבון הפלטפורמות היבשתיות

פרופ' ארנון סופר

מאמר זה יתאר את השינויים המתרחשים בתכנית המרחב של ישראל ושל שכנותיה וינתח את ההשלכות שיש לשינויים אלה על שדה הקרב העתידי. המאמר אינו עוסק בסוגיות כמו מי נלחם נגד מי ולשם מה, אך יוצא מהנחה שמטרת המלחמה בעתיד לא תהא שונה ממטרותיהן של מלחמות העבר או ההווה, דהיינו להגיע בסופו של דבר אל מקבל החלטות שבצד השני של המתרס ולהכריחו לשנות עמדותיו באופן שיתאימו לצורכי הצד המנצח (הרכבי, 1990, 36). כל ההרס והאבדות שהכרנו במלחמות העבר היו אמצעים שנועדו להגיע אל אותו מקבל החלטות (מלך, נשיא, דיקטטור, ראש ממשלה וכו'). מובן שבצד סוג זה של מלחמות מכירה ההיסטוריה גם מלחמות שמטרותיהן היו השמדת אוכלוסיות היריב או גירושן (הרכבי, 1990). שדות הקרב של המזרח התיכון ברבע הראשון של המאה ה-21 יהיו תלויים בארבעה מרכיבים עיקריים: המרכיב הראשון הוא הגיאוגרפיה של האיזור: צורת הארץ וגודלה, הטופוגרפיה שלה (דוגמת מישורים, נחלים, הרים), המשאבים הטבעיים שלה (כגון מים ונפט), והתשתית האנושית-פיסית (כגון מערכת התחבורה, פריסת היישובים והתעשייה, תשתיות החשמל, התקשורת, המים, הביוב וכו').

המרכיב השני הוא ההרכב האנושי בזירה, גודלה של האוכלוסייה והרכבה האתני-לשוני-דתי; עוצמתה הכלכלית ופריסת המיעוטים. המרכיב השלישי הוא האמצעים הטכנולוגיים שיפותחו ושיהיו בשימוש ב-20-30 השנים הקרובות.

המרכיב הרביעי הוא המעצמות ודעת הקהל העולמית. מרכיב זה קובע את עצם האפשרות שהמצב יידרדר עד כדי עימות, את משך העימות ואת כללי המשחק במהלכו (איזה נשק יופעל, כמה הרס ייזרע, אילו אוכלוסיות ייפגעו). במילים אחרות: המרכיב הבינלאומי יוצר את המסגרת החיצונית של שדה הקרב העתידי, ואילו שני המרכיבים הראשונים יוצרים את השדה שבו נערך הקרב באמצעות הכלים של המרכיב השלישי. במאמר זה יודגשו בעיקר שני המרכיבים הראשונים – הגיאוגרפי והאנושי. סביר להניח כי תמורות שיתרחשו בשני אלה הם שיכתיבו את אופיו של המרכיב הטכנולוגי שיפעל בזירה.

המרכיב הרביעי, החיצוני, משפיע על המלחמה שתפתח בשדה הקרב החדש וגם מגיב עליה. ספרים רבים נכתבו על מאפייניה הגיאוגרפיים של ישראל: היותה מדינה צרה וארוכה ולכן בעלת גבולות ארוכים, היותה מנותקת ממדינות ידידותיות,

מרחב לגיאוגרפיה של המזרח התיכון. לגיאוגרפיה צבאית ולדמוגרפיה באוניברסיטת חיפה, במכללה לביטחון לאומי. בפזם ובינר הורעות של מערכת הביטחון

לוח 1: מספר התושבים בארץ-ישראל ובארצות השכנות כיום ובשני העשורים הקרובים (הנתונים - באלפים)

	שנת 2020	שנת 2010	בשנת 2000	
סה"כ בישראל	9450	7950	6500	
יהודים	6400	5600	4800	
ערבים	2150	1650	1200	
אחרים	900	700	500	
רצועת עזה	2500	1800	1200	
יהודה ושומרון	3300	2500	1800	
סה"כ בא"י המערבית	15250	12250	9500	
ממלכת ירדן	7200	6100	4700	
לבנון	5500	4900	4300	
סוריה	30000	23500	17000	
מצרים	82000	730000	65000	

מקורות: World Bank 1995, שנתון סטטיסטי לישראל 1999, יצחק רביד 1999. (חישובי המחבר)

שיכולות לסייע לה, והיותה תלויה בהספקה מבחוץ של אנרגיה ושל מזון (סופר, 1985). בשנת 2000 יש לישראל חוזה שלום עם ממלכת ירדן, שלום קר עם מצרים, משא-ומתן על שלום עם הסורים ועם הפלסטינים ויחסים אסטרטגיים מיוחדים עם טורקיה. עובדות אלה אינן משנות את המיקום הגיאוגרפי המסובך של ישראל ואת תלותה הרבה בארצות-הברית המרוחקת. תמונה זו לא תשתנה גם בשני העשורים הקרובים.

צורתה המוארכת והצרה של ישראל והעובדה שהיא מפרידה פיסית בין מצרים לבין העולם הערבי שממזרח לישראל הן נתוני יסוד נוספים, שלא ישתנו בשום הסדר מדיני כזה או אחר. כמו-כן יש לקחת בחשבון שישראל תמיד תצטרך לפצל את כוחה הצבאי בין החזית הדרומית לבין החזית המזרחית והצפונית. ממדיה הצרים של ישראל – הן בגבולות הקו הירוק ואפילו על גבול נהר הירדן – גורמים לכך שאין בתחומה שום נקודה שאינה חשופה לטילים, שעלולים להיות משוגרים לעברה מכל אחת ממדינות ערב ומאיראן. יתר על כן, חלקה הצפוני של ישראל (צפונית לבאר-שבע) חשוף ברובו לארטילריה קונוונציונלית, וחלקים ניכרים של הארץ חשופים אפילו לסכנת פגיעות מנשק קל ובינוני בכל קו גבול שיוסכם עליו.

ההסדר ההולך ומתגבש עם הסורים ועם הפלסטינים – חזרה לקווי יוני 1967 בתיקונים כאלה או אחרים – קובע ששטחה הקטן מאוד של ישראל יישאר מרכיב מרכזי בכל ההערכות והתחזיות על שדה הקרב העתידי. ממדים אלה מקשים מאוד על היכולת לספוג מהלומה ראשונה בטיילים, במיוחד אם זו תהיה בלתי קונוונציונלית.

חשיבות הנתונים האקלימיים היא זניחה, ועל הטופוגרפיה של הארץ כבר נפתחו ספרים רבים, ולא כאן המקום לסקור שוב נושא זה.

השינויים הדמוגרפיים

הריבוי הטבעי של ערביי ארץ-ישראל – תושבי ישראל והרשות הפלסטינית – הוא הגבוה ביותר בעולם ונע בין 3.5% ל-4%

בשנה. אצל הבדואים הוא אף מגיע לכ-5% וברצועת עזה הוא מתקרב לשיעור זה. משמעות הדבר היא, כי אם יימשך שיעור הריבוי הטבעי הנוכחי, תוכל האוכלוסייה הפלסטינית בארץ-ישראל בתוך 20 שנה:

שיעור הריבוי הטבעי של היהודים הוא כ-1% בשנה, אבל מאחר שישראל היא ארץ קולטת עלייה, גדל היישוב היהודי בשנים 1996-1998 בשיעור של 1.9%. הריבוי הטבעי של היהודים ושל הערבים יחד עם העלייה מביאים לגידול שנתי של 2.5% באוכלוסיית ישראל. אין עוד מדינה מפותחת בעולם שאוכלוסייתה גדלה בקצב כה מהיר.

לוח 1 מביא את הנתונים הדמוגרפיים המשוערים של ארץ-ישראל בשני העשורים הקרובים.

תחזיות הלוח מבוססות על ההנחה כי העלייה היהודית תימשך, וכי גם אם שיעורי הריבוי הטבעי בקרב הערבים ירדו בהדרגה, עדיין הם יהיו גבוהים בשל "המומנטום הדמוגרפי".

בלוח הוכללו גם העולים הלא יהודים מרוסיה, העובדים הזרים, שאינם מופיעים בדרך-כלל ברישומים הרשמיים, וכן הערבים הלא ישראלים המתגוררים בישראל, ומן הסתם ימשיכו להימצא בה גם בעתיד. בקבוצות אלה מדובר בנתונים משוערים בלבד גם לגבי ההווה.

מסקנות: הדבר המשמעותי ביותר בגידול האוכלוסייה החזוי אינו דווקא הפן הפוליטי, אלא קודם כול הפן הסביבתי (סופר, 1999). הנתונים המופיעים בלוח 1 מצביעים על משברים סביבתיים קשים הצפויים לישראל ולארצות הסובבות אותה: מחסור גובר במים, זיהום סביבתי, קריסת תשתיות (מים, ביוב, תחבורה וכו').

תוספת אוכלוסייה בתחומי ארץ-ישראל בממדים כה מבהילים (3 מיליון נפש בתוך עשור, 6 מיליון נפש בתוך שני עשורים) פירושה קשיים בהשגתה של פריצת דרך כלכלית ביישום הפלסטינית ובכל המדינות השכנות. הסיבה: תוספת האוכלוסייה תבלע את כל פירותיה של הצמיחה הצפויה. כתוצאה מכך יישארו שכנותיה של ישראל עוד במשך זמן רב מדינות של העולם השלישי.

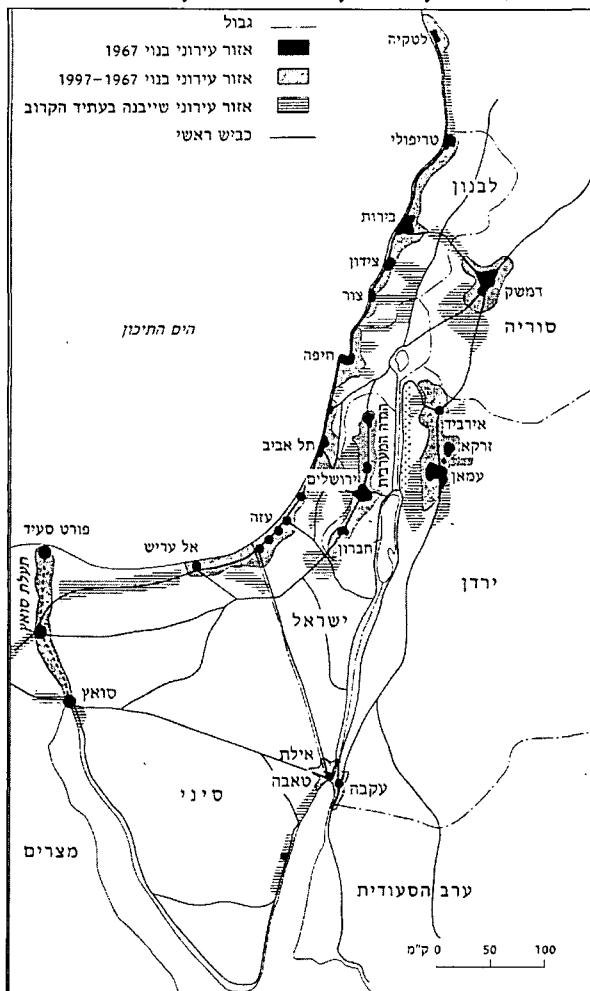
מבחינה צבאית, מדינות עולם שלישי מתאפיינות במיעוט יחסי של מטרות אסטרטגיות (כגון תעשיית היי-טק מתוחכמת). יתר על כן, אוכלוסיית עולם שלישי עמידה יותר מאוכלוסיית העולם הראשון בפני פגעי מלחמה כגון מחסור במים זורמים, עלטה וכו'. נושאים אלה חייבים להיכנס למשוואה של שדה הקרב העתידי ושל אופן ניהולו.

עבור תוספת האוכלוסייה במזרח התיכון יש לבנות מדי שנה עשרות אלפי בתים בערים ובכפרים, ולעובדה זו יש השפעה גדולה על שדה הקרב העתידי (אבידור וסופר, 1999).

תהליכי העיור בישראל ובשכנותיה

כל המזרח התיכון הופך בהדרגה ובהתמדה למרחב עירוני עצום. שדה הקרב העתידי – בין אם בתוך ישראל ובין אם מחוצה לה – יהיה ברובו הגדול בתוך מרחב עירוני. יותר מכל גורם

מפה 1: תהליכי העיור סביב גבולות ישראל

לעיירות ובהן כבישים בני 4 מסלולים, מסגדים, בתי-ספר ושכונות חדשות משני צידי הכביש הראשי קהיר-רפיח. אם מצרים תבצע את תוכניתה המוצהרת לפיזור האוכלוסייה, ומימי הנילוס יזרמו לצפון סיני כמתוכנן, יתגוררו בשטח זה יותר ממיליון נפש עד לשנת 2010.

בטרם נסיים את ה"טיול" סביב גבולות ישראל נסור לקצהו הצפוני של מפרץ אילת, המשמש בעת ובעונה אחת כנמל חשוב לירדן ולשראל וכאיזור תיירותי ייחודי. ברצועת חוף זו התגוררו ב-1948 פחות מ-500 נפשות. מאז חלפו 50 שנה, עקבה גדלה בצורה מרשימה, והיא נמתחת מגבול ישראל עד לגבול סעודיה. כל החוף הולך ומתמלא במבנים: מתקני נמל, מתקני נופש ומגורים.

חקל – העיירה הסעודית הקטנה שליד גבול סעודיה-ירדן – התפתחה גם היא, ולה שדה-תעופה חדש ומערכת כבישים מפותחת. מדרום לאילת מתרחשים תהליכים, המבטיחים יצירת רצף יישובי מנואיבה ועד לטאבה, הכולל מגורים לבדואים, מתקני תיירות ונופש ונמל מעבורות. המעבורות, השטות מנואיבה לעקבה ולחקל, משנות את כלכלת המרחב. יש להניח שגשר זה בין מצרים לעולם הערבי שממזרחה ימשיך לשגשג וישפיע על פיתוח עירוני מואץ במפגש גבולות אינטנסיבי זה. בעוד 10-20 שנה ייתכן שיתפתח מערך עירוני רצוף לאורך כל החוף: מחקל

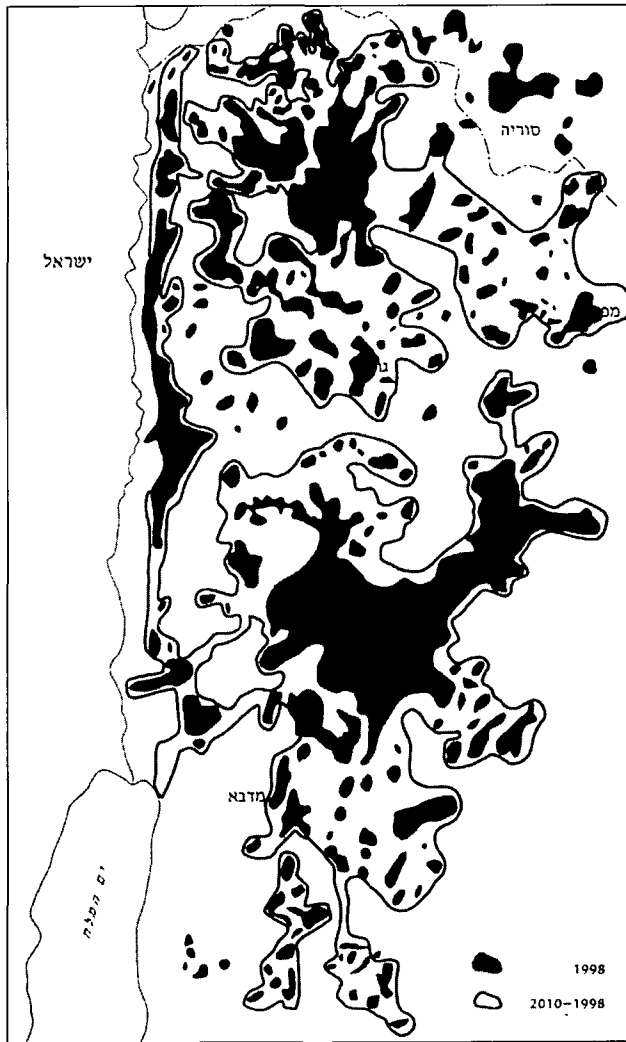
אחר יקבע עניין זה את שיטות הלחימה ואת האמצעים שיופעלו בה. להלן תתואר התכנית העירונית המתפתחת בישראל ובסביבותיה.

תהליכי עיור (אורבניזציה) סביב גבולות ישראל (מפה 1)

ההתפתחות העירונית סביב גבולות ישראל היא די מקרית. הכפר הצירקסי הקטן עמאן (רבת-עמון) הפך במרוצת השנים (מ-1920 ואילך) לעיירה וממנה למטרופולין גדול בן שני מיליון תושבים (העייר הפלסטינית הגדולה ביותר בעולם!) פרברי רבת-עמון התקרבו עד כדי 25 ק"מ מגבולה המזרחי (נהר הירדן) של ישראל תוך "בליעת" עשרות כפרים, עיירות ומחנות פליטים. העובדה שבקעת הירדן המזרחית היא אסם המזון העיקרי של ממלכת ירדן הביאה להתפתחותה וליצירת רצף כפרים, שתחילתו ליד מוצא הירמוך לבקעת הירדן ליד עדסיה וסופו בצפון ים המלח. כ-250 אלף תושבים מתגוררים שם (נתוני 1999), והם מעבדים את הבקעה בצורה אינטנסיבית במימי הירמוך ומעט במימי הירדן. ברמת אירביד הפורייה התפתחה העיר אירביד (כ-400 אלף נפש), והיא גלשה לעשרות כפרים בסביבתה ויצרה גם שם מערך אורבני, המונה כ-600 אלף נפשות ולו עשרות זרועות (על המפה נראה הדבר כתמנון רבי-זרועות ענקי). תמנון זה זוחל לאיטו לעבר מרחב רבת-עמון ויחדיו הם יוצרים מערך יישובי צפוף, שתחילתו במדבר שמדרום לרבת-עמון וסופו מגיע לקניוני הירמוך ויובליו, ליד רמתא (מפה 2). תמנון זה גולש לעבר בקעת הירדן וכמעט נוגע ברצף יישובי הבקעה.

דמשק מתפשטת לכל עבר ומתקרבת בהכרח גם לגבול הנוכחי עם ישראל. אם מתבוננים מהירמוך לכיוון צפון-מזרח, לעבר דמשק, רואים שהכפרים והעיירות הולכים ומתרחבים, תוך נגיעה זה בזה. נתיב ההתפשטות המועדף הוא לאורך הצירים הראשיים, המובילים לדמשק. בדרך מתפתחים שדות תעופה, מפעלים, בתים בני כמה קומות. גם צפיפות התנועה הולכת וגדלה ככל שמתקרבים למטרופולין, המונה שלושה מיליון תושבים. (בכל אגן דמשק כ-3.5 מיליון תושבים, נכון ל-1999). מצור בדרום ועד טריפולי בצפון, בין הים ממערב והר הלבנון ממזרח משתרע המישור הצר והמקוטע של חוף לבנון, וזה הולך ומתעיי בצורה אינטנסיבית ביותר. מדובר בערים צור, צידון, דמור, ביירות, גיוניה, גיבייל וטריפולי. בסך הכול מתגוררת לאורך ציר זה אוכלוסייה המונה 3 מיליון נפש (נכון ל-1999). ביניהם משתרע מבוך של יישובים קטנים ושל בתים בודדים, המשמשים למגורים, לתעשיות, למסחר ולקייט.

גם סיני – ובמיוחד צפון סיני – אינה דומה לזו שפינה צה"ל בעקבות הסכם השלום עם מצרים. בדואים מכל צפון סיני נוהרים לכביש אל-עריש-קנטרה ומתמקמים לאורכו. יתר על כן, אוכלוסייה מצרית נדחקה לאיטה מאיזור התעלה והדלתא לתוך סיני. נוסדו כפרים חדשים רבים, ותחנות רכבת זנוחות הפכו ליישובים פורחים. אל-עריש משתרעת כיום לאורך כ-25 ק"מ וכוללת שכונות חדשות, בתי-מלון, נמל וגינות פורחות. מרכזי בדואים כביר אל-עבד, קטיה, בלוזה וביר אל-מזר הופכים

בסעודיה דרך עקבה, אילת וטאבה ועד לנואייבה. נכון לנתוני 1999 מתגוררים בצפון מפרץ אילת כ-100 אלף תושבים, ועליהם יש להוסיף את עשרות אלפי התיירים המבקרים באיזור ואוכלוסייה ארעית אחרת (כמו אנשי ים, סוחרים ואנשי צבא).

תהליכי העיור בארץ ישראל

בתוך ארץ-ישראל ניתן להבחין בשתי רצועות מעוירות (מפה 1): האחת לאורך מישור החוף – מנהריה בצפון ועד רפיח בדרום. זוהי רצועה ברוחב של 10-15 ק"מ לאורך כ-200 ק"מ. רצועה מעוירת זו כוללת מספר מרכזים מטרופוליטניים:

מטרופולין חיפה, ובו כ-600 אלף תושבים, משתרע מנהריה ועד טירת-הכרמל וכולל פרברים גדולים למרגלות הרי הגליל כגון תמרה, שפרעם וטבעון-רכסים. כל המטרופולין הגדול הזה הולך ומתמלא באוכלוסייה יהודית וערבית.

מטרופולין חדש צומח באיטיות סביב חדרה, והוא כולל את פרדס-חנה-כרכור ועשרות יישובים סמוכים. תחילתו של מטרופולין חדש זה לאורך ציר החוף (כביש 2) – מקיבוץ מעגן-מיכאל דרך גייסר אזורקא ולקיסריה ומשם דרך תחנת הכוח רבין לעבר גבעת-אולגה, והוא מתחבר לחדרה-פרדס-חנה-כרכור. במזרח

מתחבר מערך יישובים זה עם מערך היישובים הערביים בוואדי ערה ובו כ-80 אלף תושבים.

בין חיפה למטרופולין חדרה נותר קטע פתוח בן כ-30 ק"מ, שגם הוא נמצא בתהליכי אכלוס איטיים – בפרדיס ובכרונ-יעקב, במושבי חוף הכרמל ובעתלית.

בין חדרה רבתי לנתניה ישנן עדיין רצועות ירק, אך הבנייה במכמורת ובכפר-זיתקין וכן הבנייה מחדרה דרומה לעבר יישובי עמק חפר הולכות וממלאות גם איזור זה ביישובים פרבריים. נתניה עם פרבריה היא מטרופולין נוסף, שהולך ומתחבר למטרופולין תל-אביב דרך מכון וינגייט, געש, שפיים והרצליה. זרוע שנייה מתפתחת בציר בית-ליד-אבן-יהודה-רעננה-הרצליה-תל-אביב.

תל-אביב רבתי זוחלת לעבר העיר החדשה מודיעין, ובציר אחר היא זוחלת לעבר אשדוד, ואילו זו מתחברת לעיר אשקלון ולרצועת עזה. תל-אביב גם זוחלת מזרחה – לראש-העין וליישובי "הכוכבים" מצפון וממזרח לראש-העין. לפנינו "מיני מגלופוליס" בן 4 מיליון נפשות, הכולל יישובים עירוניים, פרברים ושטחי ירק ביניהם, שהולכים ומתמעטים.

הציר הבנוי השני מתחיל בגנין ומסתיים בבאר-שבע, והוא מתפתח לאורך כל שדרת הרי יהודה ושומרון דרך ירושלים. אורכו כ-140 ק"מ ומתגוררת בו אוכלוסייה יהודית וערבית המונה כ-2 מיליון נפשות (מפה 1).

כבר כיום יש מעט מאוד מעברים לא מעוירים בשדרת החר ממזרח למערב, שהם נוחים למעבר רכב ורק"ם, ומספרם של אלה הולך ומצטמצם. בהרי הגליל ישנה התפתחות יישובית שכיונה העיקרי הוא מזרח-מערב, כמו במטרופולין נצרת, בציר מגיד אל-כרום-כרמיאל עד רמה ובציר סכנין-עראבה-דיר-חנה. ברצועת עזה מתרחש תהליך בלתי נמנע של הפיכת כל שטחי הרצועה למערך עירוני גדול, שנמשך גם לעבר רפיח המצרית ומשם הלאה לעבר אל-עריש.

לסיכום: מפה 1 מלמדת כי גבולות ישראל נסגרים למעשה במערך אורבני, שבו מתגוררת כיום אוכלוסייה המונה כ-10 מיליון נפשות, וכי מערך אורבני זה גדל ללא הרף. עוד מלמדת אותנו המפה, שתהליך דומה מתרחש בתוך ארץ-ישראל בשתי רצועות אורך ראשיות, המונות בסך הכול – נכון ל-1999 – כ-9 מיליון נפשות.

כיווני העיור בשני העשורים הקרובים (1999-2020)

מכיוון שבמזרח התיכון לא הסתיים תהליך המעבר מן הסקטור החקלאי לתעשייתי ולשירותים, ומכיוון שהסקטור החקלאי מיצה את עצמו באיזור זה של העולם (בעיקר עקב מחוסר במים ובקרקע טובה) ומכיוון ששיעורי הריבוי הטבעי במזרח התיכון – ובעיקר בסקטור הכפרי – הם גבוהים ביותר, הרי שתהליך ההגירה מן הכפר לעיר יימשך ואולי אף יואץ בשני העשורים הקרובים.

ההגירה תהיה בעיקר אל ערי הענק כעמאן, ביירות, ודמשק, הקרובות לגבול עם ישראל, אך גם לערים בינוניות בגודלן כצור,

תהליך העיור בבמת החר נמשך ומתעצם עם התרחבות האוכלוסייה הפלסטינית, שתגדל מכ-1.8 מיליון נפשות בציר זה ב-1999 לכ-3 מיליון נפשות בתוך כ-20 שנה. מחסור בשטחים לבנייה ובכבישים ידחוף את הפיתוח למרגלות מדבר יהודה, סמוך למתלולים, וכן ליתר עיור במדרונות שממערב לקו פרשת המים. תהליכים דומים עוברים על הגליל – ללא התחשבות בנתונים הטופוגרפיים (כמו הרחבת כרמיאל להר כמון, התפתחות דיר אל-אסד על מצוקי הגליל העליון, כיסוי כל הרי נצרת בשטיח עירוני, התפתחות חורפיש, פקיעין, ינוח, מעיר, כיסרה, ירכא בית-גיאן – ללא שום מעצור טופוגרפי).

לא מן הנמנע שהמשך הלחצים הדמוגרפיים – נוסף על שיקולים פוליטיים וגיאופוליטיים – ידחוף אוכלוסייה יהודית וערבית לעבר בקעת הירדן, וציר ים המלח-בית-שאן יילך אף הוא ויתפתח בצפיפות פרברית ועירונית – תהליך שסימניו הראשונים כבר נראים בשטח.

בחופי מפרץ אילת יימשך התהליך שתואר לעיל, תוך יציאה מקווי החוף פנימה לעבר מישור הערבה, מניפות הסחף והרי הגרניט בעקבה ובאילת ובציר טאבה-נואיבה.

אם כיום מתגוררים כ-10 מיליון בני-אדם סביב גבולות ישראל,

אינסול ודמריה - רצף מנייה בעמק יזרעאל

ראש העין - בקצה הצפון-מזרחי של מגלולטים מש דן

וכ-9 מיליון בתוך ארץ-ישראל, הרי שבשנת 2020 יתגוררו סביב גבולות ישראל כ-20 מיליון בני-אדם (רובם ביישובים עירוניים), ואילו בתוך ארץ-ישראל יתגוררו כ-15 מיליון בני-אדם – 80%-90 מהם ביישובים בעלי אופי עירוני.

לחימה בשטחים העירוניים שמסביב לישראל ובתוכה
לחימה בשטח עירוני היא קשה, מסוכנת ויקרה מאוד הן לתוקף

סכנין - יישוב כפרי קטן שהפך לעיר

צידון, אירביד, אל-עריש ורצועת החוף שבין עקבה לנואיבה. מגמה נוספת תהיה ההתפתחות בכפרים עצמם, שיהפכו ליישובים עירוניים או פרבריים – תהליך המוכר בארץ-ישראל בכפרים דוגמת סכנין ובקא אל-גריביה. בגולן הסורי ניתן להבחין בהתפתחות זו בכפרים צנמין, תל-חרה ושיחי-מסכין.

משמעות תהליכים אלה היא המשך עיבוין של המערכות העירוניות – תהליך שמתואר במפות 1 ו-2. נראה יותר ויותר את גלישת העיר דמשק דרומה ודרום-מערבה לעבר הגבול עם ישראל; הכפרים על כל רמת עבר-הירדן יהפכו לעיר אחת גדולה ומצטופפת עם בינוי זוחל על הציר הראשי לפטרה.

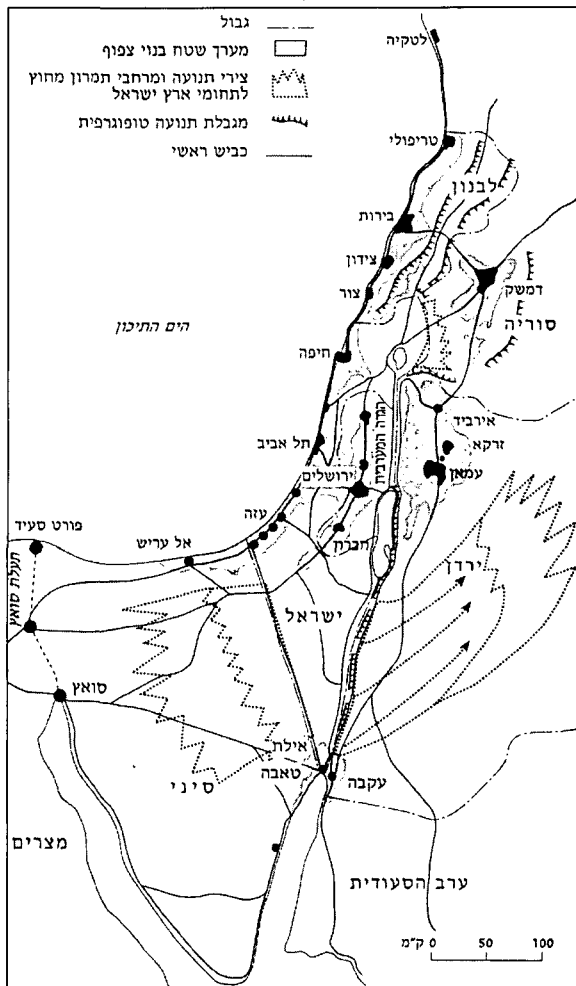
צירי דמשק-דרעה עוברים תהליך מואץ של עיור זה שנים, וכך גם ציר דמשק-קנטרה.

תהליך דומה מתרחש גם במרכז הרי הגליל הלבנוני (מפה 1), ובהדרגה ייסגר הגבול הבינלאומי שבין ישראל ללבנון במערך אורבני-פרברי צפוף מראש-הנקרה ועד לאיזור מטולה.

כאמור, יש לצפות לתהליך התיישבות מואץ על הצירים מקהיר לערי התעלה ומשם על כביש החוף בסניני לעבר הגבול עם ישראל – בין אם ממשלת מצרים תמשיך לנקוט מדיניות של פיזור אוכלוסין ובין אם היא תחדל מכך. כל הציר מקנטרה לרפיח הולך ומתעיייר בהדרגה וייראה בסופו של דבר כמו ציר קנטרה-איסמעליה-סואץ שם מתגוררת כיום אוכלוסייה המונה כ-2 מיליון נפשות. ניתן אפילו לצפות לדחיקת המדבר מרפיח דרומה לאורך כביש הגבול המצרי-ישראלי עד לצומת ניצנה. הדבר מותנה רק בהחלטה של ממשלת מצרים להאריך את קווי המים הנוכחיים לכיוון ניצנה.

בתוך ארץ-ישראל התהליכים הרבה יותר ברורים הן במגמתם והן בהיקפם. מישור החוף – מראש-הנקרה דרומה עד לרפיח – הולך ומתעיייר בקצב מהיר ביותר, ורק מתקני צבא בודדים ומספר קטן של פארקים ושמורות טבע ימנעו את הרצף המלא בין גוש חדרה לנתניה ובין נתניה לתל-אביב (מכון וינגייט ישמש כמחסום ירוק). אין מדובר רק בעיור מישור החוף, אלא בזחילה מזרחה לציר הגבעות ממזרח לחיפה (באמצעות עיור יישובים ערביים כשפרעם) ובזחילה בציר ואדי ערה-בקא-טול-כרם-טייבה-קלקיליה עד כפר-קסם-ראש-העין-שהם-מודיעין ועיבוי מרגלות השומרון על-ידי התעייירות הכפרים בגדה המערבית, ובהם היישובים היהודיים שם.

מפה 3: צירי תנועה ומרחבי תמרון אפשריים בין ישראל לשכנותיה בשנת 2010

הפנוי לפעולות מלחמה – בעיקר של השריון. כל כוח שירצה להימנע מחדירה לתחום העירוני של דמשק יצטרך להיעצר היום במרחק של כ-20 ק"מ ממרכז דמשק, ובעוד כעשור במרחק של כ-30 ק"מ ובעוד כשני עשורים במרחק של כ-40 ק"מ ממרכז העיר. הדרך עד לרדיוס זה שמסביב לעיר ילווה בתנועה בכבישים מעוררים, כפי שצה"ל הכיר על ציר צור-סיל-ביירות ב-1982. צבא שיסגור על דמשק יותיר מאחוריו אוכלוסייה בת כמיליון נפשות ב-1999 וכ-2 מיליון נפשות ב-2020 (מפה 3).

● **גבול ישראל-ירדן.** כל תנועה ממערב למזרח – אם כדי לחצות את רמת עבר-הירדן בדרך לעיראק או לשם כיבוש הרמה הירדנית ועמאן במרכזה – חייבת לעבור בציר מאוכלס לאורך בקעת הירדן, שהינו גם מבוך של תעלות מים, מטעים ואוכלוסייה כפרית ועירונית צפופה. התנועה בצירי הרחוב מן הבקעה אל הרמה הירדנית תהיה כולה – ובכל התוואים – באזורים פרבריים-כפריים-עירוניים גדושי אדם, ואילו ההגעה לרמה תהיה בכל המקרים מלווה במפגש עם יישוב עירוני גדול, שהוא חלק מהמגלופוליס הירדני – אם זה מטרופולין אירבד, העיר גרש והמטרופולין הגדול של עמאן. ניתן לעקוף את ריכוזי האוכלוסייה בדרך אל מזרח הרמה באמצעות נתיבים שמדרום לים המלח, אך פירוש הדבר כניסה לירדן דרך הערבה, טיפוס בדרכי הרחוב הקשות של הרי אדום והיתקלות ביישוב עירוני קטן יחסית על דרך המלך ההיסטורית. תנועה זו מאריכה את הדרך במאות קילומטרים בהשוואה לתנועה ישירה ממערב למזרח וכרוכה בקשיים רבים (מפה 3).

● **גבול מצרים-ישראל.** בכל מלחמות העבר בין ישראל למצרים שימש כביש החוף אחד מן הצירים המרכזיים בתנועת צה"ל לעבר התעלה. בשנים האחרונות משנה ציר זה את אופיו, שכן קטעים נרחבים לאורכו הם עתה אורבניים, או אורבניים דלילים (כמו ציר צור-ביירות).

צה"ל שיתקדם מערבה יותיר מאחוריו כרבע מיליון תושבים בעוד כ-5 שנים, וייתכן שמספרם יעלה לכדי חצי מיליון בעוד כעשור.

צה"ל יוכל לנוע שלא במערכים אורבניים רק מדרום לניצנה, ופירוש הדבר צמצום מרחב התמרון בהשוואה לעבר (מפה 3).

● **ארץ-ישראל.** כל תנועה של צבא בתוככי ארץ-ישראל תהיה בהכרח בשטחים עירוניים, שבהם מתגוררים מיליוני בני-אדם. תנועה כזאת תהיה כרוכה בהרס נורא ובאבודת כבודת בקרב האוכלוסייה האזרחית בממדים שספק אם אחד הצדדים או שניהם או הקהילה הבינלאומית יוכלו להשלים עימם.

המסקנה היא איפוא שתהליכי העיור משנים בהתמדה את מפת המרחב סביב ישראל ובתוכה, וכי הנופים הפתוחים של העבר הופכים לנופים אורבניים. אם בעבר התאפשרה תנועה צבאית מישראל ואליה בשטחים פתוחים – פחות או יותר – הרי שכבר בהווה, ובעיקר בעתיד הקרוב, מרבית התנועה תצטרך לעבור

והן למתוגון. אמת זו הייתה ידועה כבר לפני אלפי שנים להוגה הדעות הצבאי הסיני סון טסו, שכתב בספרו "חוכמת המלחמה" כי יש "לעשות הכול כדי להימנע... מלהתגושש עם עיר". אמת זו מחזירה אותנו אל המפה האורבנית המתפתחת סביב גבולות ישראל ובתוכה.

אם ננפה ממפת העבירות שתיארנו למעלה את המרחבים העירוניים והמתעיירים בתקופה האחרונה, נגלה את התמונה הבאה:

● **גבול ישראל-לבנון.** עקרונית כל תנועה מכל נקודה בישראל אל תוככי לבנון תעבור באיזור עירוני צפוף. הקטע היחיד שישאר בלתי מבונה בצפיפות נמצא באיזור שלמרגלות החרמון, אבל ציר זה לא יוביל את התוקף לשום מקום חשוב, והמשכו חזרה לציר מרגי-עיון-זחלה המעורר.

● **גבול ישראל-סוריה.** בעקבות תהליך העיור על הצירים המובילים לדמשק ובעקבות תהליך של עיבוי היישובים בכל מרחב הגולן הסורי, מצטמצם והולך השטח הפתוח

התהליכי העיור המהירים במזרח התיכון, שהם פועל יוצא של גידול אוכלוסייה מהיר, של הגירה מן הכפר אל העיר ושל מודרניזציה, משנים את פני של שדה הקרב העיתידי – ממרחב פתוח ונוח למלחמת תנועה עתירת אש של גופי שריון גדולים למרחב עירוני צפוף.

כל גבולותיה של ארץ-ישראל – חוץ מאשר בקצה הדרומי שלה מול מרכז סיני והרי אדום – הולכים ונסגרים במערכים הבנויים בצפיפות רבה. יתר על כן, ארץ-ישראל עצמה הולכת והופכת לגוש עירוני אחד גדול.

תורת הביטחון של ישראל חייבת להתאים את עצמה לשינויים גיאוגרפיים אלה. בין השאר יש לקחת בחשבון כי יהיה זה קשה מאוד להעביר את הלחימה אל מעבר לגבולות בהתאם לאסטרטגיה שהתווה בן-גוריון כבר בימיה הראשונים של המדינה (בן-גוריון 1953), שכן בעוד עשור או שניים פירוש הדבר יהיה כניסה למערך עירוני צפוף, שבו מתגוררים מיליוני בני-אדם.

ניסיון להטיל מצור על כרך ענקי ברדיוס של כ-50 ק"מ (מהסוג המתפתח בדמשק, ברמת עבר-הירדן או בגב ההר ביהודה ושומרון) פירושו פריסת צבא בקו היקפי של יותר מ-300 ק"מ, תוך הרעבת אוכלוסייה וזריעת הרס רב. לחימה כזאת עלולה לחולל בריחה המונית ומבוהלת של מיליוני בני-אדם – בריחה שתשטוף כל צבא צר. אם צבא כזה יצליח, בסופו של דבר, לכבוש עיר ענקית כזאת, הוא יצטרך להפוך מצבא למוסד סעד שיצטרך לדאוג לבעיותיהם של מיליוני בני-אדם.

המסקנה היא שיש לשנות את בניין הכוח ולשים דגש על פלטפורמות המסוגלות לדלג מעל המערך העירוני – מסוקים, מטוסים וספינות. במקביל צריך יהיה לפתח תורות לחימה חדשות המותאמות למציאות הגיאוגרפית החדשה. אין ספק שבשנים הבאות ימצאו עצמם כל הצבאות המזרח התיכוניים מקדישים יותר ויותר חשיבה ומשאבים לסוגיית הלחימה בשטח עירוני צפוף.

מקורות

1. גדעון אבידור וארנון סופר, **ההתפתחות האורבנית סביב גבולות ישראל והשלכותיה על תורת הביטחון של ישראל**, הוגש למרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב, 1999.
2. זאב בון, "שינויים טכנולוגיים, אסטרטגיה ומבנה צה"ל", **נתיב** 3(68), עמ' 43-49, 1999.
3. דוד בן-גוריון, **צבא וביטחון**, מערכות, 1953.
4. יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, מערכות, משרד הביטחון, 1990.
5. ארנון סופר, "גיאוגרפיה וביטחון לאומי", אצל צבי עופר ואבי קובר (עורכים), **איכות וכמות, זילמות בבניין הכוח הצבאי**, סדרת מרקם, מערכות, עמ' 321-330, 1985.
6. ארנון סופר, **אסטרטגיה רבתי לישראל, דיונים בביטחון הלאומי** מס' 14, מרכז בן-גוריון למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר אילן, עמ' 7-16.
7. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **ענתון סטטיסטי לישראל**, ירושלים, 1999.
8. יובל שטייניץ, "כאשר הצבא הפלסטיני יפלוש למרכז הארץ", **נתיב** מס' 6, עמ' 69-78, 1998.

זהו שינוי עקרוני, המחייב חשיבה צבאית חדשה הן במישור הטקטי והן במישור האסטרטגי. למשל תורות הלחימה, כלי הלחימה, השימוש באש ועבודת המודיעין יצטרכו לעבור התאמה לנסיבות החדשות של לוחמה אורבנית (בון 1999). צבאות של העולם המתפתח (כמו צבאות ערב) ינצלו לטובתם את השדה העירוני ויפעלו בקבוצות קטנות או באמצעות בודדים, שיעסקו במלחמת גרילה וירבו בפעולות טרור (שטייניץ 1998). העיר תשמש להם מסתור בטרם פעולות ובעיקר לאחריהן. יש להניח ששדה החיכוך היהודי-פלסטיני יתמקד בראש ובראשונה בירושלים וכן בין קלקיליה לכפר-סבא, בין דהריה לכפר-שבע, על כביש ואדי ערה ובכל המרחבים המעוררים בקווי התפר הרבים. העיר תשמש מסתור לכוחות הגרילה שהוא נוח אף יותר משטחה ההררי ועתיר הצמחייה של רצוע הביטחון בדרום לבנון. במקרה של מלחמה כוללת בין מדינות ישאפו כל הצדדים להימנע מלחימה בשטחים עירוניים צפופים, שההתקדמות בהם איטית ויקרה מאוד במונחים של חיי אדם ושל ציוד. ניתן להעריך שדגם המלחמה הצפוי – לפחות בשני העשורים הקרובים – יהיה ההפצצות בבגדאד ב-1991 ובסרביה ב-1999.

הרצון להימנע ממלחמות שחיקה בתוך מרחבים אורבניים יגדיל עוד יותר את חשיבותו של הכוח האווירי – ובמיוחד את תפקידו של המסוק. סביר להניח שבעתיד יפתחו דגמים חדשים של מסוקים שיהיו בבחינת חיל שריון מעופף. כוחות שריון מעופפים כאלה יוכלו, למשל, לדלג מעל המערך העירוני הצפוף הסוגר על ישראל ולהגיע אל מערכי ההתארגנות של צבאות האויב הגדולים במדבר הסורי או במרכז סיני.

העיור המואץ גם יגדיל מאוד את חשיבותו של חיל הים. הפלטפורמה הימית – בדומה לזו האווירית – משוחררת מכבלי הערים. יתר על כן, הפלטפורמה הימית – בניגוד לזו האווירית – מסוגלת לשהות פרקי זמן ממושכים בזירת הלחימה. במציאות שבה כל רצועת החוף מסוריה בצפון ועד לוב בדרום תהפוך למגלופוליס אחת גדולה יהיו חילות הים אחד הפתרונות המועדפים להחזרת כושר הניידות לצבאות.

באשר לחימוש – תימשך המגמה של פיתוח כלי-נשק מדויקים לפגיעה במטרות איכות (מפקדות, גשרים, תחנות כוח, מתקני תקשורת וכו'). ניסיון העבר מלמד שהחרבה שיטתית של ערים אינה משרתת תמיד את התוקף (בסטלינגרד זה רק סייע למגינים הסובייטיים), וכיום דרך פעולה זו הולכת ונחסמת גם בשל משקלה של דעת הקהל העולמית, שמתקוממת נוכח פגיעות בחפים מפשע וזריעת הרס בשכונות מגורים.

מהדברים שנאמרו עד כה אין להסיק שתם העידן של כוחות היבשה. ליחידות חי"ר שמור תפקיד חיוני בלחימה עירונית, ואילו כוחות שריון ותותחנים עדיין יוכלו לבוא לידי ביטוי במרחבי תמרון ריקים מאדם – למשל במרכז סיני. מרחבים אלה אומנם הולכים ומצטמצמים במהירות, אך ב-20 השנים הקרובות הם לא צפויים להיעלם כליל.

